

**ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ ГАЛУЗЕВОГО СТАНДАРТУ ВИЩОЇ ОСВІТИ
БАКАЛАВРА ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ “ВАЛЕОЛОГІЯ”**

С.В. Страшко, к.б.н., доц.

(Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова)

Л.А. Животовська, к.б.н., доц.

(Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України)

Актуальність підготовки фахівця-валеолога в контексті зниження рівня здоров'я населення. Протягом останніх десятиріч спостерігається загальна тенденція до погіршення стану здоров'я населення України в цілому та дітей і молоді зокрема. Аналіз статистичних даних і результати ряду досліджень свідчать про те, що вік дітей, які починають палити, вживати алкоголь, наркотичні речовини, зменшується. Загрозливих масштабів набирає розповсюдження ВІЛ/СНІДу. В Україні, за оцінками національних та міжнародних експертів, кількість ВІЛ-інфікованих теоретично визначається в межах 370-530 тис. осіб, а кількість офіційно зареєстрованих на даний час перевищує 90 тис. Переважну більшість інфікованих в Україні становлять молоді люди віком від 20 до 39 років, постійно реєструються інфіковані підлітки. За останнє десятиріччя поширення сифілісу серед дівчат-підлітків віком 15-17 років збільшилось у 31,2 раза, хлопців-юнаків – у 20,2 раза. Кількість споживачів наркотичних засобів та психоактивних речовин подвоїлась, до того ж вік наркозалежної молоді має тенденцію до омолодження. На 1 січня 2003 р. з 90 тис. зареєстрованих споживачів наркотиків 80 % становила молодь віком до 28 років, понад 6 тис. – неповнолітні. На обліку перебувають 114 тис. неповнолітніх у віці 15-17 років як залежні від алкоголю. Кожний третій підліток у віці 12-14 років та кожний другий у віці 15 років – палять. До активних курців належать серед хлопців: 11% у віці 13-15 років, 20 % у віці 15-16 років і 35 % у віці 16-17 років; серед дівчат відповідні показники складають 5, 6 і 19 відсотків [1]. Низькою залишається сексуальна культура молодих людей, що негативно впливає на стан їхнього репродуктивного здоров'я. Хоча кількість абортів серед підлітків протягом останнього десятиліття суттєво зменшилася, але й досі це трапляється з дівчатами до 14 років.

Причин, що зумовлюють такий стан багато: розшарування населення за рівнем життя; люмпенізація; відсутність національної ідеї, яка могла б консолідувати суспільство; невпевненість більшості громадян у майбутньому; соціально-політична нестабільність та інші. Все це зумовило втрату життєвих орієнтирів людьми старшого покоління і несформованість системи цінностей, низький рівень духовності, відсутність стратегічних цілей індивідуального розвитку у молоді. Наслідок – незадовільні показники всіх складових здоров'я: фізичного, психічного, духовного та соціального.

Важливим фактором вирішення зазначених проблем повинен стати процес гуманізації освіти, спрямованість її на розвиток духовності, пріоритетність загальнолюдських цінностей. Метою такої освіти є становлення особистості, розвиток її творчого потенціалу, самореалізація, що неможливо без збереження і зміцнення здоров'я. На жаль, сьогодні прагматичний, утилітарний підхід залишається домінуючим у системі освіти, що веде до спрощеного сприйняття проблем здоров'я і намагання вирішити їх на примітивному, суто вітальному рівні за рахунок надання абеткових знань з наукових основ здорового способу життя. Сьогодні ж потребує нової генерації вчителів, носіїв гуманістичної освітньої парадигми. Саме таким повинен стати вчитель предметів оздоровчого спрямування, підготовка якого здійснюється за педагогічною спеціальністю “Валеологія”. Впровадження підготовки валеолога – це не витвір фантазії окремих науковців, а нагальна потреба всього нашого суспільства.

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ

Соціальне замовлення на підготовку вчителя-валеолога. В даний час, згідно зі стандартом загальної середньої освіти, у навчально-виховний процес школи впроваджено новий обов'язковий предмет "Основи здоров'я", який планується викладати з 1 по 12 класи. Загальна кількість часу, передбаченого навчальним планом на опанування цього предмета (1-11 кл.), становить 10 годин на тиждень, що показано в таблиці у порівняльному аспекті з іншими обов'язковими предметами, наведеними для прикладу (табл. 1).

Таблиця 1

Фрагмент типового навчального плану загальноосвітніх навчальних закладів I-III ступеня

Назва предмета	Кількість годин на тиждень у 1-12 класах												
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12*	Σ
Біологія	–	–	–	–	–	2	2	2	1,5	1	2	–	10,5
Основи здоров'я	1	1	1	1	1	1	1	0,5	0,5	1	1	–	10
Географія	–	–	–	–	–	2	2	2	2	1	–	–	9
Хімія	–	–	–	–	–	–	–	2	2	2	2	–	8
Музика	1	1	1	1	1	1	1	1	–	–	–	–	8
Образотворче мистецтво	1	1	1	1	1	1	1	–	–	–	–	–	7

* Навчальний час для 12 класу ще не визначено.

Для забезпечення викладання шкільних предметів оздоровчого спрямування на належному професійному рівні у 2003 році до чинного Переліку напрямів і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців, у напрям "Педагогічна освіта" було введено спеціальність валеологію.

Згідно з розпорядженням Міністерства освіти і науки було розроблено та затверджено у травні 2006 року галузевий стандарт вищої освіти фахівця за педагогічною спеціальністю "Валеологія" освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра. У відповідності до цього стандарту бакалавр валеології повинен готуватись як учитель предметів оздоровчого спрямування загальноосвітніх навчальних закладів I-II ступеня та організатор валеологічної служби і отримати відповідну кваліфікацію.

Модель такої служби понад 10 років експериментально відпрацьовується у 2000 загальноосвітніх навчальних закладах України за проектом "Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю". Крім загальноосвітніх шкіл, організаторів валеологічної служби потребують позашкільні навчальні та дитячі санаторно-лікувальні заклади, особливо в регіонах з несприятливою екологією. Орієнтовна потреба лише загальноосвітніх шкіл України в учителях основ здоров'я у 2009 році, коли викладання цього предмета буде здійснюватися в 1-9 класах, становитиме понад 20 тис. осіб (з розрахунку: 1 вчитель на школу).

Згідно з таблицею 1, вчитель-валеолог навіть у малокомплектній школі матиме середньотижневе навантаження 0,5 ставки. А враховуючи те, що підготовка вчителів в Україні здавна здійснюється за поєднаними спеціальностями, соціальний захист такого фахівця буде забезпечений.

Основна мета і задачі діяльності вчителя-валеолога. Основною метою діяльності вчителя-валеолога є формування гармонійно розвинених, фізично, психічно, соціально і духовно здорових майбутніх громадян України.

Провідним завданням його діяльності є формування в дітей та молоді позитивної мотивації до здорового способу життя, створення внутрішньої переконаності в його перевагах. Виходячи з цього "Валеологію" слід віднести до спеціальностей психолого-педагогічного спрямування, а підготовлених за цією спеціальністю фахівців – до педагогічних працівників, які здійснюють роботу, спрямовану на первинну профілактику

девіантної поведінки, створення сприятливої соціокультурної ситуації для формування суспільно-значущої смислоціннісної життєвої стратегії у молоді.

Тому ґрунтовна психолого-педагогічна підготовка є необхідною умовою формування високого професіоналізму майбутнього валеолога, його готовності до здійснення валеологічної діяльності. Саме ця складова підготовки суттєво відрізняє вчителя-валеолога від вчителя-біолога, або медичного працівника.

У той же час здійснення просвітницької роботи з питань здоров'я (другий напрям діяльності вчителя-валеолога) потребує належного рівня природничо-наукової, зокрема біологічної, та початкової медичної підготовки фахівця. Ці складові принципово відрізняють професійну компетентність учителя-валеолога від такої практичного шкільного психолога і соціального педагога.

Третя складова професійної підготовки вчителя-валеолога – опанування основ практичної валеології. Ці уміння й навички необхідні для створення валеологічних умов у навчальному закладі, впровадження в практику новітніх здоров'язберігаючих технологій, здійснення моніторингу рівня здоров'я учасників освітнього процесу з застосуванням методів донозологічної діагностики тощо. Така складова відсутня в професійно-практичній підготовці будь-якого педагогічного працівника.

Структура освітньо-кваліфікаційної характеристики вчителя-валеолога згідно з соціальним замовленням. Освітньо-кваліфікаційна характеристика (ОКХ) бакалавра за спеціальністю “Валеологія” розроблялася нами з урахуванням зазначених вище складових його професійної компетентності. Враховувався позитивний досвід підготовки вчителя, який забезпечує навчання з предметів оздоровчого спрямування в розвинутих країнах Європи і Америки [2]. Професіограма такого вчителя обов'язково включає наступні знання, уміння і навички:

- гігієнічних вимог до навчально-виховного процесу;
- основних профілактичних заходів, спрямованих на збереження і підвищення рівня здоров'я учнів;
- методів функціональної діагностики здоров'я організму в цілому і окремих його функціональних систем;
- методів корекції фізичних і психічних вад донозологічного рівня;
- основ безпечної життєдіяльності школярів і надання першої медичної допомоги в невідкладних станах;
- методик розвитку фізичних і психічних якостей учнів;
- методик організації безпечного дозвілля учнів;
- планування навчального навантаження на учнів з урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей фізичного здоров'я та психоемоційного стану;
- методик проведення уроків і контролю знань, які забезпечують зменшення негативного впливу “шкільного стресу” на здоров'я і успішність учнів.

При розробці ОКХ враховувалося соціальне замовлення щодо змісту профілактичної роботи, який визначається актуальними проблемами здоров'я молоді [3, 4]:

- втрата соціально значущих ціннісних орієнтирів;
- поширення тенденції до протиправної та асоціальної поведінки;
- девіантна поведінка, пов'язана з вживанням наркотичних і токсичних речовин (алкоголю, наркотиків, тютюну, психотропних речовин тощо);
- відсутність мотивації дотримання здорового способу життя і збільшення внаслідок цього (гіподинамії, нераціонального харчування, емоційного перенапруження тощо) кількості хронічних захворювань;
- ранні й небезпечні статеві стосунки та їх наслідки (венеричні хвороби, ВІЛ/СНІД, аборти, хронічні захворювання репродуктивної системи, покинуті діти);
- зростання дитячої інвалідності у зв'язку з відсутністю необхідних знань щодо планування сім'ї;

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ

– поширення депресивних станів і суїцидів тощо.

Основні блоки змістових модулів освітньо-професійної програми підготовки вчителя-валеолога та їх відображення в навчальних планах. Формування вмінь і навичок, передбачених ОКХ, знайшло своє відображення в освітньо-професійній програмі (ОПП) – складовій галузевого стандарту підготовки вчителя-валеолога освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра, через відповідні змістові модулі. Об'єднання останніх у блоки, а блоків – у дисципліни дало можливість сформувавши перелік обов'язкових дисциплін, який покладено в основу навчального плану підготовки фахівця. Наведений нижче фрагмент навчального плану включає нормативні дисципліни природничонаукової і професійно-практичної підготовки, їх обсяги і орієнтовну послідовність вивчення (табл. 2).

Таблиця 2

Фрагмент навчального плану підготовки фахівця за спеціальністю “Валеологія” освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра

№	Цикли підготовки Блоки дисциплін	Кредити ESTS	Годин
2.	Цикл природничо-наукової підготовки	56,5	2034
8.	Природознавство (фізика; неорганічна, органічна та біоорганічна хімія; загальна біологія з основами генетики; мікробіологія, вірусологія з основами імунології, основи екології)	14,5	522
9.	Біологія людини (нормальна, вікова, порівняльна, екологічна, патологічна анатомія і фізіологія; фізіологія ЦНС і ВНС; сенсорна фізіологія; антропологія)	12	432
10	Психологія (історія психології, загальна, вікова, педагогічна, соціальна)	10,5	378
11	Педагогіка (історія педагогіки, загальна, вікова, дидактика, теорія виховання, педагогічна майстерність, школознавство, основи науково-педагогічних досліджень)	12,5	450
12	Основи дефектології та логопедії	2,5	90
3	Цикл професійної та практичної підготовки	84	3024
13	Валеологія (введення до спеціальності, загальна, педагогічна, здоров'язберігаючі педагогічні технології, валеофілософія і культура здоров'я)	12	432
14	Валеологічні основи фізичного здоров'я (валеологія рухової активності, валеологія харчування, основи наркології)	8,5	306
15	Валеологічні основи психічного здоров'я (психовалеологія; основи психодіагностики; патопсихологія; профілактика і корекція відхилень поведінки; медико-біологічні, психологічні та валеологічні основи планування сім'ї)	15	540
16	Методика навчання основ здоров'я, валеології та методика виховної роботи з формування мотивації до здорового способу життя	8	270
17	Основи медичних знань з методикою навчання (охорона матері та дитини з основами акушерства і гінекології; основи педіатрії та гігієни дітей і підлітків; основи терапії, травматології й хірургії; долікарська діагностика та невідкладна допомога у загрозованих для життя станах; методика навчання основ медичних знань та проведення санпросвітницької роботи)	15	540
18	Безпека життєдіяльності з методикою навчання (безпека життєдіяльності; цивільний захист населення, охорона праці, методика навчання БЖД; організація охорони праці та БЖД у навчальних та навчально-виховних закладах)	9	324

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ

19	Забезпечення валеологічної служби (основи валеологічного моніторингу та валеологічна діагностика; оздоровчі технології; основи масажу і самомасажу, основи фітології; профілактика порушень зору і постави та ін.)	9	324
20	Тренінги з актуальних проблем фізичного та психічного здоров'я (профілактика шкідливих звичок і девіантної поведінки; профілактика ВІЛ/СНІД та інфекцій, що передаються статевим шляхом; профілактика йодної недостатності та інших хвороб, пов'язаних з порушеннями обміну речовин та ін.)	8	288

Варіанти поєднання спеціальності “Валеологія” з іншими педагогічними спеціальностями. З метою підвищення конкурентоздатності і соціального захисту педагогічних працівників їх підготовка в Україні традиційно здійснюється за двома поєднаними спеціальностями, що має особливе значення для вчителів сільських і міських малокомплектних шкіл. Враховуючи вимоги, які пред'являє стандартизація вищої освіти, підготовку у такий спосіб (за двома спеціальностями) можна здійснювати, використовуючи 30-35 відсотків навчального часу, відведеного на варіативні дисципліни, для надання другої спорідненої спеціальності. Тобто, за рахунок так званого стандарту ВНЗ. Таким чином можна поєднати (на денній формі навчання) підготовку валеолога з підготовкою за іншою педагогічною спеціальністю, за умови співпадання більшості дисциплін природничонаукового циклу. Варіанти поєднань, згідно з нашими уявленнями, можуть бути такими:

1. “Валеологія” і “Практична психологія”;
2. “Валеологія” і “Соціальна педагогіка”;
3. “Валеологія” і “Біологія”;
4. “Валеологія” і “Фізична реабілітація”;
5. “Валеологія” і “Початкова освіта”;
6. “Валеологія” і “Дошкільна освіта”;
7. “Валеологія” і “Корекційна освіта”.

Вважаємо, що найбільш оптимальними є перші два варіанти поєднання у зв'язку з подібністю задач діяльності валеолога, практичного психолога і соціального педагога – проведення профілактичної та корекційної роботи з учнями.

Найактуальніші проблеми, вирішення яких необхідне для якісної підготовки вчителя-валеолога. У зв'язку з розробкою і затвердженням галузевого стандарту вищої освіти за педагогічною спеціальністю “Валеологія” створено передумови для ґрунтовної, вираженої підготовки фахівців у педагогічних і класичних університетах та інших вищих навчальних закладах.

Ставлячи за мету якісну підготовку вчителя, який понесе в школу новітні наукові знання і вміння щодо збереження і зміцнення здоров'я, формування культури здоров'я як складової загальної культури особистості, науково-педагогічні працівники вищої школи повинні докласти немалих зусиль для розробки відповідного науково-методичного забезпечення. Якщо на перші два роки навчання студенти, які здобувають спеціальність “Валеологія”, в основному, забезпечені програмами дисциплін і навчальною літературою, то забезпеченість III-IV років навчання, особливо з дисциплін професійно-практичної підготовки, недостатня. За останні роки підготовлено значну кількість навчальних і навчально-методичних посібників: “Медична валеологія” Г.Л. Апанасенка, Л.А. Попової (1998 р.); “Валеологія” за редакцією В.І. Бобрицької, М.В. Гриньової (1999 р.); “Медико-біологічні основи валеології” за редакцією П.Д. Плахтія (2000 р.); “Основи функціональної діагностики та нетрадиційні методи оздоровлення школярів” В.С. Язловецького (2000 р.); “Методика викладання валеології” М.В. Гриньової (2001 р.); “Введение в психовалеологию” С.Ф. Кудіна, Н.В. Гайової, Т.В. Мазур (2001 р.); “Профілактика наркоманії серед підлітків” А.М. Нагорної, В.В. Безпалько (2001 р.); “Психологічна профілактика вживання підлітками

алкоголю та наркотиків” Н.Ю. Максимової (2003 р.); “Практична дієтологія” О.М. Ганіч, Т.М. Ганіч, П.П. Ганінець (2004 р.); “Репродуктивне здоров’я та статеве виховання молоді” А.М. Нагорної, В.В. Безпалько (2004 р.); “Вікова фізіологія і валеологія” (практикум) П.Д. Плахтія, С.В. Страшка, В.К. Підгорного (2005 р.); “Інфекційні хвороби, що набули соціального значення” С.В. Страшка та ін. (2006 р.); “Соціально-просвітницькі тренінги з формування мотивації до здорового способу життя та профілактики ВІЛ/СНІД” за редакцією С.В. Страшка (2006 р.); “Основи валеології” С.В. Страшка (в друці); “Методика навчання основ здоров’я, валеології та БЖД” за редакцією С.В. Страшка (в друці) та деяких інших. На жаль, більшість з перелічених книг вже стали раритетами, частина з них потребує доопрацювання у відповідності до вимог стандарту та перевидання.

Необхідна консолідація зусиль і координація діяльності творчих колективів кафедр різних ВНЗ для забезпечення оперативного і якісного створення підручників і посібників з нормативних дисциплін навчального плану підготовки бакалавра валеології. Особливо гостро стоїть питання визначення змісту і організації практики – педагогічної і виробничої.

Останнім часом розробка науково-методичного забезпечення для педагога-валеолога дещо пожвавилось завдяки налагодженню партнерських стосунків між Міністерством освіти і науки та громадськими організаціями, які опікуються здоров’ям української молоді. Серед них важливе місце посідає “Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні”. Однак, за любых умов, з підтримкою і без неї, фахівцями вищої школи повинна здійснюватись послідовна і наполеглива розробка навчальної літератури для нової, але дуже необхідної спеціальності.

Відповідність освітніх послуг вимогам стандартів з’ясовується під час акредитації спеціальностей, поточної перевірки, атестації і професійної сертифікації випускників ВНЗ. При цьому, згідно з чинною нормативною базою, мають застосовуватись засоби діагностики – стандартизовані методики об’єктивного оцінювання якості освіти, яку здобула особа в результаті реалізації освітньо-професійної програми у ВНЗ, та визначення ступеню відповідності показників цієї освіти вимогам освітньо-кваліфікаційної характеристики за критеріями досягнення кінцевих цілей освіти та професійної підготовки [5].

Засоби діагностики якості освіти є третьою, важливою складовою галузевих стандартів вищої освіти, а їх розробка вимагатиме значних інтелектуальних зусиль та великих витрат часу від розробників. Необхідною ланкою цієї роботи буде експериментальна перевірка тестових завдань на валідність та репрезентативність, на можливість їх застосування з використанням комп’ютерних систем або паперових носіїв, на можливість їх використання для оцінювання рівня сформованості професійної компетенції випускників. З огляду на складність і тривалість розробки засобів діагностики необхідно об’єднати зусилля кафедр, які вже мають відповідні напрацювання, і створити “банк тестів”, на основі якого можна буде далі розробляти тестові завдання в остаточному вигляді. Останні стануть зручним, точним і сучасним інструментом не тільки для контролю, але й для навчання студентів, а також для незалежної експертизи якості підготовки фахівців у процесі входження української національної освіти у європейську. Тож зроблено немало, а залишилось не менше.

Література

1. Навчання здорового способу життя на засадах розвитку навичок через систему шкільної освіти: оцінка ситуації / О.М. Балакірева, Л.С. Ващенко, О.Т. Сакович та ін. – К.: Державний інститут проблем сім’ї та молоді, 2004. – 108 с.
2. Валеологія: Навчальний посібник / За ред. Бобрицької В.І., Гриньової М.В. – Полтава: АСМІ, 1999. – 306 с.

3. Животовська Л.А., Страшко С.В. Обґрунтування змісту освіти і навчання бакалавра з валеології // Матеріали II Міжн. наук.-практ. конф. "Валеологія: сучасний стан, напрями та перспективи розвитку" – ХНУ. – 2004. – С.14-18.

4. Коваль В.О. До питання формування змісту ОПП підготовки соціального педагога / XI Каришинські читання: Підготовка майбутнього вчителя природничих дисциплін в умовах моделювання освітнього середовища / Міжнародна наук.-практ. конф. – Полтава, 2004. – С. 350.

5. Інформаційний вісник вищої освіти. К.: НМЦВО, 2004. – №10. – 89 с.

УДК 378.17

OŚWIATA ZDROWOTNA W POLSKIM SYSTEMIE EDUKACYJNYM

Dr. Grzegorz Formicki, Agnieszka Formicka
(Akademia Pedagogiczna w Krakowie)

Istnieją dwa modele edukacji zdrowotnej. Pierwszy model nastawiony jest na zapobieganie występowaniu konkretnie określonych jednostek chorobowych. Pokazuje się w nim zdrowotne konsekwencje nieprawidłowego trybu życia. Model ten jest łatwy do zastosowania, ale mało efektywny w edukacji młodych ludzi, dla których perspektywa zaburzeń zdrowotnych pojawiających się po wielu latach jest mało realna. Model drugi ukierunkowany jest na zdrowie w ujęciu biopsychospołecznym. Polega on na wdrażaniu kompleksowych programów edukacji zdrowotnej. Jedną z najważniejszych cech tego modelu jest to, że członkowie danej społeczności współuczestniczą w określaniu najważniejszych zagrożeń oraz biorą udział w rozwiązywaniu problemów [8, 12, 13]. Skuteczna edukacja zdrowotna powinna zatem obejmować różne obszary. Najważniejsze z nich to: stwarzanie warunków sprzyjających korzystnym dla zdrowia wyborom; ukształtowanie właściwego szacunku dla siebie samego i innych; dostarczanie odpowiedniej wiedzy i umiejętności; stworzenie otoczenia sprzyjającego zdrowiu; ochrona przed produktami zagrażającymi zdrowiu; umożliwienie uczestnictwa w działaniach bezpiecznych i korzystnych dla zdrowia [13]. Można sądzić, że szczególnie ważną rolę w takim sposobie edukacji zdrowotnej odgrywają szkoły. Dlatego też celem tego artykułu jest opis i ocena edukacji zdrowotnej prowadzonej przez szkoły w Polsce. Ważną rolę w edukacji zdrowotnej mają programy przedmiotowe (przede wszystkim programy do nauki biologii), oświata zdrowotna w szkołach, a także ścieżki edukacyjne.

W Polsce dzieci po raz pierwszy mogą trafić do placówek edukacyjno wychowawczych w wieku trzech lat. Przy czym obowiązkiem szkolnym objęte są dzieci 6 letnie. Uczęszczają one do tak zwanych klas zerowych przygotowujących do nauki w szkole podstawowej. Kolejny etap kształcenia odbywa się w szkole podstawowej. Nauka trwa tutaj 6 lat, i dotyczy dzieci 7-12 letnich. Po szkole podstawowej rozpoczyna się obowiązkowe kształcenie w szkołach gimnazjalnych. Nauka w gimnazjum trwa 3 lata i dotyczy dzieci w wieku 13-15 lat. Po szkole gimnazjalnej uczniowie trafiają do liceów profilowanych gdzie nauka trwa 3 lata i obejmuje młodzież w wieku 16-18 lat. Alternatywą mogą być szkoły zawodowe. Ostatnim szczebel kształcenia stanowią studia wyższe a następnie doktoranckie. Młodzież, która nie decyduje się na podjęcie studiów może się jeszcze kształcić w szkołach policealnych [16].

Funkcja przedszkoli polega głównie na opiece nad małymi dziećmi uzupełnionej o działania wychowawczo-edukacyjne mające na celu prawidłowy ogólny rozwój dzieci oraz przygotowanie ich do szkoły podstawowej. Ważnym elementem pracy dydaktyczno wychowawczej w przedszkolach jest edukacja zdrowotna. Polega ona przede wszystkim na wyrabianiu dobrych nawyków higieny ciała; wyrabianiu nawyków związanych z higieną pościłków; wdrażaniu zasad higieny układu nerwowego i narządów zmysłów; wdrażaniu zasad